

VAN WAANZIN, WAPPIES, WANEN EN WETENSCHAP; NAAR BETROUWBAARHEID, VERBONDENHEID EN RESPECT, VAN NEGEREN NAAR COMMUNICEREN

*Andries Schilperoord¹
en Annematt Collot d'Escury²*

Lena is al een jaar bij mij in behandeling, nadat het echt niet meer lukte om naar de praktijk-school te gaan. Ze had te veel last van haar traumatische verleden en heeft forse stemmingsklachten.

Ze heeft veel meegemaakt; tot haar elfde heeft ze bij haar verslaafde moeder gewoond die kampte met schizofrenie. Plotseling werd ze, voor haar als donderslag bij heldere hemel, van school opgehaald, gescheiden van haar broertje en geplaatst in een crisispleeggezin. De daaropvolgende jaren volgen verschillende plekken; pleeggezinnen, groepen en een gezinshuis. Helaas vindt er op een van die plekken seksueel misbruik plaats; iets wat ze pas in therapie voor het eerst deelt.

Lena heeft het zwaar tijdens de coronacrisis. Omdat ze angstig is voor de vaccinatie kan ze niet meer naar de sportschool en ook het maandelijkse uitje met haar nicht naar een pannenkoekrestaurant gaat niet meer door. Ze heeft immers geen corona-check-app.

Ik ging er een beetje van uit dat het zich niet laten vaccineren een onderdeel was van wie zij is: gespannen rond alles, dus ook rond het krijgen van een prik. Maar als ik haar vraag waarom ze eigenlijk niet gevaccineerd is, vertelt ze honderduit over allerlei informatie die ze op YouTube heeft opgepikt. Er is een groot complot, mensen worden onvruchtbaar gemaakt, bestuurd door chips en wat al niet meer. Als ik doorvraag, vertelt ze nog veel meer, over buitenaardse wezens, pedofielenetwerken,

gecodeerde nummers, een groep die de wereldmacht overneemt. En langzaamaan wordt het zo ongrijpbaar dat ik begin te twijfelen of ze niet last heeft van wanen.

Met open mond zat ik bij een discussie tussen zes adolescente meiden over Corona en vaccineren. Gezien de visie van die meiden heb ik mijn mond overigens vlug dicht gedaan. Geen van allen gevaccineerd. Twee omdat zij toch niet veel in contact zijn met andere mensen en dus wel geen corona kunnen krijgen. Hoewel wat egocentrisch en mogelijk niet helemaal de waarheid (zaten wij immers niet met zijn achten in 1 ruimte?) kon ik die logica wel volgen. Waarom jezelf volspuiten met toch een deel van dat gevaarlijke goedje als je geen gevaar loopt. Eerlijk gezegd heb ik tot en met 2020 de grieprik aan mij voorbij laten gaan. Echter, drie anderen kwamen met geheel andere argumenten waarom zij tegen vaccineren waren. Zij vertelden mij haarfijn hoe het zat met de vaccinatie. Die vaccinatie is gebaseerd op DNA van ongeboren baby's en daar maken ze mensen ziek mee. Dat zijn experimenten van de geneesmiddelenindustrie, die daaraan verdienen natuurlijk. Onafhankelijk van elkaar waren ze allemaal volledig overtuigd van de kwade genussen die achter het virus zitten en Rutte huilt met ze mee. Daarnaast kwam er een hardheid boven die mij minstens zo zeer schokte. "Oude mensen gaan dood als ze corona krijgen" en "Mijn oma is ook doodgegaan", maar "Zo gaat

¹ GZ-Psycholoog werkzaam op de afdelingen Vliegende Brigade en Therapeutische Pleegzorg Team bij Level

² GZ psycholoog, K & J specialist Universiteit van Amsterdam, Klinische ontwikkelings-psychologie

dat nou eenmaal: als je er niet tegen kan, ga je dood. Maar daarvoor hoef ik mijn leven niet te veranderen.”

Ik probeerde nog een soort metafoor. Wat nou als er iemand ernstig aangereden wordt op straat, zeg je dan ook: “Die gaat toch dood, daar doe ik niets meer voor.” Maar dat was kansloos. Dat was een eigen keus en had niets met het virus te maken. De helft van de tijd was het zo logisch dat ik me afvroeg of ik niet te veel doordrongen was van mijn eigen ‘goede denken’ en daar maar eens aan moest schaven. Op andere momenten was ik verbijsterd over het geloof in de digitale waarheid.

Als ik vraag hoe ze weten dat het de waarheid is, is het antwoord: “Dat staat er toch, het is wetenschappelijk onderzocht.” Vaag hoor ik een echo die mij niet bevalt. Die echo komt later, zoals dat bij echo’s hoort, nog eens terug.

De gesprekken met Lena en de zes meiden zijn ervaringen van de auteurs, opgedaan in hun werk tijdens de coronaperiode.

Kwetsbaarheid voor complottheorieën

Helaas staat de verwarring die de auteurs tegenkomen bij Lena en de meidengroep niet op zichzelf. Veel jongeren laten zich niet vaccineren. Soms met een globale reden: “Geen zin, ik ben niet zo bang voor corona, het schijnt maar een griepje te zijn.” Soms met een iets meer bewuste afweging: “Ik vertrouw de vaccins niet, ben bang dat je er op de lange termijn last van krijgt.” En soms ook ontstaat er een meer onderbouwde theorie over een overheid of organisatie die burgers met pseudo-vaccins wil controleren. En die laatste groep, die kan in overheidsweerstand radicaliseren.

Uit een vragenlijstonderzoek onder 134 jeugdzorgprofessionals, uitgevoerd in opdracht van de gemeente Amsterdam (2021), blijkt dat dit type extremisme veel voorkomt. Maar liefst 27% van de professionals is de afgelopen 2 jaar extremisme vanuit complotdenken tegengekomen. Daarnaast komt 24% rechts-extremisme tegen, 22% anti-overheidsextremisme, 11% extremisme vanuit white supremacy en 5% extremisme vanuit antisemitisme. Ook in

de factsheet online radicaal en extremistisch gedrag (Rijksoverheid SZW, 2021) wordt geconstateerd dat het anti-overheidsdiscours momenteel dominant lijkt te zijn. Verschillende onderzoeken laten zien dat zo’n 10 tot 50% van de Nederlandse, Engelse en Amerikaanse bevolking (een of meerdere) complottheorieën aanhangt (Harambam & Aupers, 2017). De vraag is eerst hoe het toch komt dat zoveel jeugdigen vatbaar blijken voor deze vormen van extremisme? En daarna: wat staat ons als hulpverleners dan te doen?

Hoe komt het dat zoveel jeugdigen vatbaar zijn voor complotdenken?

Patronen

“Niemand weet het en zy die beweren het te weten zyn ‘t onderling niet eens”, zo luidt Idee 415 uit het vierde boek Ideeën van Multatuli (1872).

Zoveel mensen, zoveel meningen en na 2 jaar coronabeleid is duidelijk dat door voortschrijdend inzicht, verschillende belangen, verschillende prioriteiten en kennistekort het beleid soms moeilijk te volgen is. Het inconsistente beleid is verwarrend. Je hoeft niet een verstandelijke beperking te hebben om verward te raken van het bombardement aan maatregelen en statistieken. In de ene grafiek lijkt het probleem wel mee te vallen, in een andere grafiek ziet het er plots heel ernstig uit, en wat betekent oversterfte van zoveel procent nu eigenlijk?

In de wereldgeschiedenis is zichtbaar dat de invloed en het aantal complottheorieën vaak toeneemt in tijden van maatschappelijke crisissen, zoals natuurrampen, snelle maatschappelijke veranderingen en oorlog (Van Prooijen & Douglas, 2018). Het is dan ook niet vreemd dat ook tijdens de coronacrisis jongeren duidelijkheid zoeken, onder meer in complottheorieën. Het menselijk brein is erop ingesteld om patronen waar te nemen, waardoor het heerlijk is om in het gras liggend te kijken naar de wolken en steeds weer andere dieren te herkennen. Dit vermogen om samenhang te herkennen, een begrijpelijk patroon te zien in een wolkenbrei, maakt het snel herkennen en ordenen van

informatie mogelijk: van een onzekere wolkenbrei, waarbij je van alles boven het hoofd kan hangen naar een herkenbaar patroon. In het dagelijks leven herkennen wij ook patronen, bijvoorbeeld in verkeer- of gezinssituaties. Ook dat kan van levensbelang zijn. Zo is het snel herkennen van gevaar in de vorm van gedragspatronen van ouders in sommige gezinnen helaas van levensbelang. Patronen herkennen is een krachtig beschermend vermogen. Dit vermogen maakt echter ook dat we soms patronen denken te zien in onze complexe wereld die niet kloppend blijken.

De coronapandemie smeekt om een duidelijke, eenduidige theorie. En als je dan maar lang genoeg kijkt ontstaat er een patroon uit de chaos. En dat is precies waardoor veel complottheorieën zo aantrekkelijk zijn. Eindelijk is er een logisch verhaal, een verhaal dat helderheid geeft en daarmee richting kan geven: het is gewoon een complot door de vrijmetselaars, of de Joden, of een andere groep machtshebbers, in ieder geval een complot, een complot tegen de gewone mens.

Erg coherent zijn die theorieën veelal niet, maar veel religies en heilige boeken zijn dat ook niet. Dat maakt ze juist zo breed toepasbaar. Je pikt eruit wat je het meest aanspreekt en wat niet helemaal meer passend te maken is, valt ook wel weer te verklaren. Sterker nog, alles wat niet past, kan juist bewijs zijn van de juistheid van de theorie: "Dat is expres zo gedaan door de overheid om de ware agenda te verbergen." Dat patroon biedt houvast. Wat is nu de kracht en de aantrekkingskracht van het complotdenken? Het schept orde in een onduidelijke, angstige wereld, of die onduidelijkheid nu ingegeven wordt door corona, door milieu, of door iets anders. Die orde geeft ook meteen handvaten over hoe je moet handelen.

Waarom zijn jongeren met leerproblemen extra gevoelig voor patroondenken?

Gebrek aan toetsend vermogen

Complottheorieën helpen als de boel onoverzichtelijk is. Het complot ordent de zaken en geeft een patroon en houvast. Jongeren zijn op zoek naar hun waarden en normen. Zij zetten

zich af tegen de normen en waarden van hun ouders, maar weten nog niet zo goed waar zij zich dan aan moeten committeren. Jongeren hebben leeftijdgenoten nodig om dit allemaal tegen het licht te houden. Jongeren met leerproblemen zijn minder geneigd de hun gegeven informatie te toetsen (Chevalier, 2018; Welsh, 2002). Over het geheel genomen vertrouwen zij meer op de wijsheid van anderen dan die van zichzelf. De verwerkingssnelheid van informatie is trager bij jongeren met leerproblemen, dat laat minder ruimte (tijd) om je informatie te toetsen (Anderson, Anderson, & Lajoie, 1996). Het geloof in complottheorieën hangt samen met een meer intuïtieve dan analytische manier van denken. Mensen met een lagere opleiding zijn meer vatbaar voor complottheorieën, gedeeltelijk ook door de neiging om attributiefouten te maken: meer 'agency' en intenties waar te nemen dan kloppend met de situatie (Van Prooijen & Douglas, 2018).

En eenmaal genesteld, is het moeilijk afscheid te nemen van deze overtuigingen. Iedereen kent wel het fenomeen dat je jarenlang een liedje meezingt om er later achter te komen dat de tekst eigenlijk heel anders is dan je altijd hebt gedacht. Het lukt dan bijna niet meer om het anders te horen. En dat is precies wat overtuigde complotdenkers ook zeggen: "Zien jullie het dan niet! Hoe kunnen jullie zo blind zijn!"

Wantrouwen en een vruchtbare bodem

Een andere reden waarom complottheorieën zo aanspreken bij kwetsbare jongeren is dat een zekere argwaan tegen de overheid ook wel gegronde is. Wat betreft de medische industrie zijn er genoeg schandalen van verzwegen bijwerkingen om toch wantrouwen te hebben tegen de snel ontwikkelde vaccins en de overheid die maar zegt dat inenten moet. Een regering die vermeende bijstandsfraudeurs genadeloos aanpakt, toont zich evenmin erg betrouwbaar. Gedraai over 'geen actieve herinnering hieraan hebben' maakt dat je je afvraagt waar er nog meer over gelogen wordt.

Ook uit eigen ervaring hebben kwetsbare jongeren vaak genoeg redenen voor wantrouwen naar de overheid. Als je, zoals in het geval van Lena, tot je elfde in een huis gelaten wordt bij

een schizofrene, verslaafde moeder, kun je toch niet concluderen dat de overheid goed voor je zorgt. En als je dan vervolgens plotsklaps uit huis geplaatst wordt en in een situatie terecht komt waar je misbruikt wordt, maakt dit die overheidsachterdocht nog begrijpelijker. Helaas ervaren jongeren met leerproblemen vaker dit soort ingrijpende gebeurtenissen (Vervoort-Schel et al., 2018). De gedachte dat machthebbers zich tegen je keren is vanuit de optiek van veel jongeren niet raar, maar waar. Veel complottheorieën vallen in vruchtbare bodem.

Gevoelens van machteloosheid voorspellen gevoeligheid voor het complotdenken, evenals het behoren tot een gestigmatiseerde minderheidsgroep (Van Prooijen & Douglas, 2018). Ook angst en gebrek aan vertrouwen - wat we bij jongeren met een LVB in de hulpverlening natuurlijk vaak tegenkomen - hangen samen met gevoeligheid voor deze theorieën (Mulu-kom et al., in druk/press).

Eenzaamheid, behoefte aan sociale binding en gefopt door de namaak relaties die de media bieden

Een derde mogelijke oorzaak voor de groeiende aanhang voor een complottheorie zoals rondom corona zit hem in de verbondenheid die geboden kan worden door groepen met een alternatieve waarheid. Uit onderzoek (Branje & Sheffield Morris, 2021; Weeland et al., 2021) blijkt dat er een toename was van eenzaamheid tijdens de pandemie. Dat effect is sterker voor jongeren die al minder goede relaties hadden met leeftijdsgenoten. Ook blijkt dat jongeren met minder sociale en emotieregulatievaardigheden, jongeren met psychische problemen en jongeren die te maken hebben met discriminatie en marginalisatie en gebrek aan middelen / bronnen, door de stress tijdens de pandemie (nog) meer problemen ondervinden, meer eenzaamheid ervaren en een nog lager welbevinden hebben.

Door deze eenzaamheid is er veel meer behoefte aan sociale binding en deze behoefte speelt een grote rol bij complotredeneren en radicaliseringsprocessen (Demant et al., 2009; Van der Valk et al., 2010). Een groep met een

radicale mening kan zorgen voor een gevoel van saamhorigheid, het gevoel ergens bij te horen (Fermin, 2009). Een groeps lidmaatschap en de sociale identiteit die hiermee verbonden is, geven zekerheid over het zelfconcept, een duidelijk gevoel van wie je bent via bij wie je hoort (Van den Bos et al., 2009). Dit is iets waar vooral jongeren die onzeker over zichzelf zijn behoefte aan hebben. Jongeren die zich afgewezen voelen, buiten gesloten worden -of zich zo voelen-, en minder kansen zien, raken gefrustreerd en vinden wat hen overkomt niet eerlijk (Prudon & Doosje, 2015). Frustraties, onlust- en haatgevoelens vinden een uitweg in het radicaliseren (Demant et al., 2009; Van der Valk et al., 2010). Er is sprake van verplaatste agressie (Van der Pligt & Koomen, 2009). Het horen bij een geradicaliseerde groep biedt de jongeren een 'verzetsidentiteit', een identiteit die hen helpt om te gaan met de spanningen die zij ervaren en met de vrees voor marginalisering (Fermin, 2009). Immers als jij je best doet en het lukt telkens maar niet, is het aantrekkelijker de ander de schuld te geven dan jezelf (Fergusson et al., 1992). Complottheorieën bieden een politiek-activistisch antwoord op ervaren onrecht en ze kunnen een 'warm nest' bieden voor jongeren die zich elders niet thuis voelen (Fermin, 2009).

De vorige alinea heeft grotendeels zo gestaan in een artikel over extremistische uitingen. Toendertijd was extreem-rechts en islamitisch extremisme actueel (Schilperoord, 2011). Maar het voorgaande is volledig toepasbaar op de huidige hoofdmoot van extremisme, het complot-denken en anti-overheidsdenken. Veel jongeren die we leren kennen in de hulpverlening zijn gemarginaliseerd geraakt, zijn wantrouwend en hebben weinig om trots op te zijn (Do, Prinstein, & Telzer, 2020). Hierdoor wordt hun sociale identiteit belangrijker. Het uitmaken van iets groters, het behoren tot een groep die in verzet is, maakt dat je jezelf sterker voelt. Zeker jongeren die al enigszins eenzaam waren voorafgaand de coronapandemie, werden nog eenzamer en zoeken daarom via sociale media naar verbondenheid.

Misleidende algoritmes als vriend.

Daar komt bij dat niet elke jongere goed begrip heeft van hoe ze worden misleid door sociale media, hoe bijvoorbeeld algoritmes werken bij YouTube, Instagram, TikTok. Algoritmes zorgen ervoor dat de bezoeker wordt overspoeld met berichten die zijn of haar overtuiging bevestigen, de zgn likes en de 'echo-chamber'. Er zijn aanwijzingen van structurele pogingen tot misinformatie vanuit landen als Rusland, waardoor misinformatie sneller komt 'bovendrijven'. Bedrijven als TikTok en YouTube varen er simpelweg wel bij dat mensen steeds dieper duiken in 'clickbait'. Meer views, meer marktaandeel, meer reclame-inkomsten. Het verklaart in ieder geval gedeeltelijk waarom deze bedrijven zo halfslachtig zijn in het creëren van algoritmes die niet binnen een paar tellen uitkomen op radicale, anti-overheids- of antisemitische content. Het onbegrip van statistisch gegenereerde erkenning, verklaart ook het zelfversterkende, zelfs verslavende effect van likes waar mensen in het algemeen en jongeren in het bijzonder moeilijk weerstand aan kunnen bieden.

Een dergelijk 'echo-effect' is voor volwassenen al lastig te herkennen (en te onderkennen). Dat geldt des te meer voor jongeren met een zwakke identiteitsontwikkeling en/of een minder meta-cognitief inzicht. De echokamer is jezelf horen, maar het is zo ingericht dat het lijkt alsof je de stem van anderen hoort die er net zo over denken als jij en daar gaat een enorme aantrekkingskracht van uit (Gunther Moor, Van Leijenhorst, Rombouts, Crone, & Van der Molen, 2010).

Of de percentages complotgelovers, antivaxers, antioverheidsdenkers en radicalen onder LVB-jongeren groter zijn dan onder hun niet LVB-leeftijdgenoten is niet bekend. Gezien de soms desastreuze gevolgen van de gevoeligheid voor complottheorieën, is het hoe dan ook van belang daar aandacht aan te besteden.

Wat kan hulpverlening doen? Oplossingsrichtingen

Sociale kanalen

De beperkingen van de coronamaatregelen treffen iedereen. Er zijn ook mensen die juist meer tot bloei komen, die minder stress ervaren, meer tijd voor ontspanning hebben, beter slapen en intensievere relaties hebben in het gezin (Bruining, 2021). Maar velen zullen herkennen dat er veel wegviel, het praatje met de collega bij het koffiezetapparaat, bezoek aan familie en vrienden, concertbezoek, festivals en feestjes. Jongeren, die bij uitstek behoefte hebben aan sociale contacten, treft dit veelal het zwaarst. Jongeren hebben die sociale spiegel nodig om zichzelf te ontwikkelen. Jongeren zetten zich af tegen de wereld van thuis, vaak om later te ontdekken dat ze toch heel wat van die thuiswaarden hebben meegenomen en waarderen. Om dat te zien en te beleven moeten zij die waarden eerst wel even tegen het licht houden en bekritisieren. Dat doen zij door ze af te wegen tegen andere waarden waaronder die van hun leeftijdgenoten. Maar in periodes waarin jongeren in een lockdown zitten, missen ze die sociale spiegel. Wat rest is de digitale spiegel. Als sport, school en familiecontacten minder worden, moet er gezocht worden naar alternatieve manieren om de behoefte aan verbondenheid te beantwoorden. Als wij hen die niet bieden, kan het zijn dat ze die vinden op social media en als het tegenzit bij onaangename groeperingen. Conclusie: praat met die jongeren en zorg voor relevante sociale kanalen.

Train mediawijsheid

Volwassenen zijn vaak iets beter in staat dan kinderen om de kwaliteit van de informatie die men onder ogen krijgt te beoordelen. We kunnen inschatten dat een kwaliteitskrant als de NRC betrouwbaarder is dan de informatie uit een roddelblad. Kinderen zijn op dit minder ervaren. Ze zijn geneigd om veel van wat ze horen en zien zonder meer te geloven. Zeker jongeren met een beperking denken veel meer zwart-wit. Proportioneel redeneren, A is iets

meer waar dan D en daarom kies ik voor A, is een complexe manier van wegen en overwegen, waar jongeren met leerproblemen moeite mee hebben (Duijvenvoorde, Jansen, Visser, & Huizenga, 2010)

Bij informatie van het internet is het nog moeilijker te achterhalen wat de kwaliteit van de informatie is. Het is immers een vrij medium, er is geen redactie die selecteert, beoordeelt en filtert. Veel informatie klopt dan ook gewoon niet. Lang niet iedereen is deskundig alleen maar omdat hij dat zelf zegt en denkt. En lang niet iedereen publiceert met dezelfde voorzichtigheid en volgens dezelfde strenge regels als journalisten en wetenschappelijke onderzoekers. En ook daar valt overigens ook heel wat op af te dingen. Wetenschappers generaliseren er soms lustig op los, terwijl effecten soms enkel gelden voor één bepaalde taak of bij een bepaalde groep (Yarkoni, 2022).

Conclusie: informeer jongeren en help hen kritisch te durven zijn. Ook op school zou hier aandacht voor moeten zijn: hoe ga je om met informatie in het algemeen en die van het internet in het bijzonder.

Vrijheid en In gesprek blijven

Niemand heeft de waarheid in pacht over de inrichting van een 'goed leven'. Dit is voor ieder mens verschillend. Mensen moeten dan ook toegestaan worden in vrijheid hun eigen levensproject te ontwikkelen en hier vorm aan te geven. De levensbeschouwing van jongeren kan en mag niet worden afgewezen. Jongeren mogen deze in vrijheid ontwikkelen, maar dienen tegelijkertijd ook anderen die vrijheid te bieden. Dit leer je al doende en dat betekent dus: in omgang en tijdens activiteiten samen met mensen die niet tot je eigen levenskring behoren (Sieckelink, 2009). Er moet dus vooral veel, eerlijk en respectvol gepraat worden, terwijl de natuurlijke neiging van mensen, en al helemaal als het gaat om radicale meningen, nogal eens is: negeren of verbieden erover te praten en/of het belachelijk maken van andere zienswijzen.

Terugdenkend aan het gesprek met de meiden zal het niemand verbazen dat auteur twee het volkomen niet met hen eens was. Maar hoe

een goed gesprek te voeren in vrijheid juist om die meiden in vrijheid te laten kunnen kiezen is nog een hele kunst. Een kunst die je soms niet machtig bent als je dierbaren lijden onder de gemakzucht waarmee deze meiden alle veiligheidsregels tarten. Het gesprek erover lijkt de beste route om in vrijheid te kunnen (laten) kiezen (Langer & Jensen-Doss, 2016).

Conclusie: praat met die jongeren, juist en vooral als je het niet met elkaar eens bent.

Vertrouwen

Het klinkt wellicht vanzelfsprekend, maar toch is het nodig om nog even te benadrukken hoe belangrijk het is dat we jongeren in de hulpverlening een ander referentiekader bieden dan het veelal beschadigde wantrouwende wat veel jongeren met leerproblemen hebben. Bij veel jongeren is sprake van afwijkingen in de sociale informatieverwerking, ontstaan door veel negatieve sociale ervaringen en een verhoogde kwetsbaarheid. Vooral ingrijpende negatieve ervaringen lijken de 'database' sterk te beïnvloeden, zoals bijvoorbeeld mishandeling, afwijzing en gepest worden (Kocken et al., 2020). Een beter begrip van de sociale informatieverwerking van jongeren kan hulpverleners helpen om adequater te communiceren (Kocken et al., 2021).

Door empathie en relationele zekerheid te bieden kunnen er ook nieuwe ervaringen geboden worden. Ervaringen waarin een volwassene er wél voor je kan zijn en er ook voor je kan blijven, waarin je steeds opnieuw een kans krijgt, waarin er niet wordt losgelaten. Zodat langzaam de jongere weer durft te vertrouwen op de volwassenen en genuanceerder kunnen kijken naar machtsverhoudingen in de wereld.

De echo-kamer van de wetenschap

Als het lastig is om met een open houding, empathie en respect te luisteren naar de informatie die onze cliënten soms hebben gevonden, is het goed om ons te realiseren dat wij veel met hen gemeen hebben. Enige bescheidenheid is namelijk op zijn plaats: Hebben wij al die referenties die genoemd worden in dit artikel gecontroleerd door de achterliggende onderzoeksdata op te vragen en zelf nog

eens te analyseren? Nee, daar hebben wij een wetenschappelijk onderbouwd valide peerreviewsysteem voor. De criteria kunt u lezen op de website van het tijdschrift, <https://www.kenniscentrumlvb.nl/tijdschrift/> voor die van LVB Onderzoek & Praktijk. Zonder nu wantrouwen in de wetenschap te willen vergroten (aan die pijlers wordt al lustig geknaagd), resoneert de echo die zich voordeed in mijn gesprek met de meiden nog een beetje door. Hoe weten wij namelijk zo zeker dat we het gelijk aan onze kant hebben? Het zal makkelijker zijn om serieus te luisteren naar een ander als we ook kritisch blijven ten aanzien van ons eigen gelijk.

Moraal van dit verhaal

Jongeren met leerproblemen hebben het moeilijk en in tijden van een pandemie extra moeilijk. Het is aan ons hen in vrijheid te loodsen door het woud van de informatie, wantrouwen en frustratie. Respect, informatie en transparantie zijn onze wapens. Helaas, dat is niet zo nieuw en was voor corona al het geval. Misschien moeten wij de coronacrisis wel dankbaar zijn dat zij ons dat nog eens duidelijk heeft voorgehouden. Elke crisis biedt kansen om nog eens goed te bezinnen op waar het echt om gaat.

Besluit

Het is niet onze bedoeling dat jongeren zich meer gaan laten vaccineren. Iedereen mag zijn eigen afweging maken en het zelfbeschikkingsrecht is enorm belangrijk. Wat wel van belang is, is dat we in verbinding blijven met onze jongeren en samen met hen kunnen onderzoeken hoe we kunnen voorkomen dat jongeren in de war raken en steeds angstiger worden met en door allerlei complottheorieën. Wat onze jongeren nodig hebben is verbondenheid, betrouwbare volwassenen die hen serieus nemen en op een respectvolle manier met hen in gesprek blijven om te voorkomen dat ze last krijgen van steeds extremere opvattingen.

Literatuur

- Anderson, P., Anderson, V., & Lajoie, G. (1996). The Tower of London Test: Validation and standardization for pediatric populations. *The Clinical Neuropsychologist*, 10, 54-65.
- Bos, K. van den, Loseman, A., & Doosje, B. (2009). *Waarom jongeren radicaliseren en sympathie krijgen voor terrorisme: Onrechtvaardigheid, onzekerheid en bedreigde groepen*. Den Haag: WODC / Ministerie van Justitie.
- Branje, S. & Sheffield Morris, A. (2021). The impact of the COVID-19 Pandemic on Adolescent Emotional, Social and Academic Adjustment. *Journal of Research on Adolescents*, 31 (3), 486-499. <https://doi.org/10.1111/jora.12668>
- Chevalier, N. (2018). Willing to think hard? The subjective value of cognitive effort in children. *Child Development*, 89(4), 1283-1295. <https://doi.org/10.1111/cdev.12805>.
- Demant, F., Wagenaar, W., & Donselaar, J. van (2009). *Deradicaliseren in de praktijk: Monitor Racisme & Extremisme*. Amsterdam: Anne Frank Stichting / Amsterdam University Press.
- Do, K. T., Prinstein, M. J., & Telzer, E. H., 2020. Neurobiological susceptibility to peer influence in adolescence. In K. Cohen Kadosh (red.) *The Oxford Handbook of Developmental Cognitive Neuroscience*. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198827474.013.27>
- Duijvenvoorde, A. C. van, Jansen, B. R., Visser, I., & Huizenga, H. M. (2010). Affective and cognitive decision-making in adolescents. *Developmental Neuropsychology*, 2010, 35, (5), 539 – 554.
- Ferguson, T.J., Stegge, H. & Damhuis, I. (1991). Children's Understanding of Guilt and Shame. *Child Development*, Volume 62, (4), 827-839. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01572.x>
- Fermin, A. (2009). *Islamitische en extreem-rechtse radicalisering in Nederland: Een vergelijkend literatuuronderzoek*. Rotterdam: Risbo / Erasmus Universiteit; Den Haag: WODC.
- Gunther Moor, B., Van Leijenhorst, L., Rombouts, S. A. R. B., Crone, E. A., & Van der Molen, M. W. (2010). Do you like me? Neural correlates of social evaluation and developmental trajectories. *Social Neuroscience*, 5(5-6), 461-482. <https://doi.org/10.1080/17470910903526155>

- Harambam, J., & Aupers, S. (2017). 'Ik ben geen complotdenker': Relationale identificaties in het Nederlandsecomplotdenkersmilieu. *Sociologie*, 13 (2/3), 133-163.
- Kocken, G., van der Molen, M., & de Castro, B. (2021). Training de Dialoog: effect op handelingsverlegenheid en agressie-incidenten. *Onderzoek en Praktijk* 19 (2).5-13
- Kocken, G., van der Molen, M., & de Castro, B. (2020). Jeugdzorgwerker kan het verschil maken bij agressie. *Kind en Adolescent Praktijk*, 19, 14–21.
- Langer, D. A., & Jensen-Doss, A. (2016): Shared decision-making in youth mental health care: Using the evidence to plan treatments collaboratively. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 47(5), 821-831. <https://doi.org/10.1080/15374416.2016.1247358>
- Pligt, J. van der, & Koomen, W. (2009). *Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme*. Den Haag: WODC / Ministerie van Justitie.
- Gemeente Amsterdam (2021). *Vragenlijstonderzoek professionals Radicalisering & Extremisme*. Programma Radicalisering & Extremisme ism Onderzoek, Informatie & Statistiek
- Prudon, P. & Doosje, B. (2015). Radicalisering: een analyse in termen van sekten. *De Psycholoog*, 50, 2, 44-51.
- Schilperoord, A. (2011). Hoe om te gaan met extremistische uitingen van jongeren? *Onderzoek & Praktijk*, 9(1), 7-14.
- Sieckelinck, S. (2009). *Het beste van de jeugd: Een wijsgerig-pedagogisch perspectief op jongeren en hun ideal(ism)en*. Kampen: Uitgeverij Klement.
- Valk, I. van der, & Wagenaar, W., m.m.v. Demant, F. (2010). *In en uit extreem rechts: Monitor Racisme & Extremisme*. Amsterdam: Anne Frank Stichting / Amsterdam University Press
- van Mulukom, V., Pummerer, L., Alper, S., Bai, H., Cavojova, V., Farias, J. E. M., ... Zezelj, I. (2020, November 14). Antecedents and consequences of COVID-19 conspiracy beliefs: a systematic review. <https://doi.org/10.31234/osf.io/u8yah>
- Van Prooijen, J.W. & Douglas, K.M. (2018). Belief in conspiracy theories. *European Journal of Social Psychology* 48, 897–908.
- Vervoort-Schel, J., Mercera, G., Wissink, I., Mink, E., Van der Helm, P., Lindauer, R., & Moonen, X. (2018). Adverse childhood experiences in children with intellectual disabilities: An exploratory case-file study in Dutch residential care. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15, 2136. <https://doi.org/10.3390/ijerph15102136>
- Weeland, J., Keijsers, L., & Branje, S. (2021). Special Issue: Parenting and Family Dynamics in Times of the COVID-19 Pandemic. *Developmental Psychology* 57 (10) 1559-1562 <https://doi.org/10.1037/dev0001252>
- Welsh, M. C. (2002). Developmental and clinical variations in executive functions. Developmental variations in learning: *Applications to social, executive function, language and reading skills* (pp. 139-185). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Yarkoni, T., (2022). The generalizability crisis. *Behavioral and Brain Sciences*. 45 (e1). <https://doi.org/10.1017/S0140525X20001685>